

nare censentur. Quemadmodum leges fundamentales, ita jura imperantis, quæ plures veluti partes continent, magnopere variari possunt; unde multiplex imperii divisio enascitur.

(a) Imperium *plenum* dicitur, quod nulla parte jurium vel potestatis diminutum est; secus minus plenum.

(b) *Limitatum*, quod jura quidem continet, sed quoad exercitium et usum jurium ex pactis adjectitiis restrictum est; secus *absolutum*, quando ex solo fine et natura societatis pendet. Pacta ejusmodi adjectitia nuncupantur *limites pactitii*; quorum possibilitas moralis in dubium vocari non potest; quia paciscens vel promittens non plus juris in acceptantem transfert, quam transferre se velle declaravit. Quapropter imperans non plus juris acquirit, quam in ipsum translatum est. Neque vero necessitas boni communis obtendi potest; quia id non quovis gradu, sed eo duntaxat, quem leges fundamentales determinant, vel permittunt, procurandum vel obtinendum est. Si quis recte expendit, quæ a quibusdam scriptoribus de bono publico, de necessitate mediorum ad finem, de natura societatis inæqualis ac imperii civilis disseruntur, cito intelliget, ea ad subvertendas omnes leges fundamentales, et turbandos omnes limites pactitios, hoc est, ad tollendam omnem fidem tendere (1).

(c) Admissa vi legum fundamentalium et possibilitate limitis pactitii intelligitur fieri posse, ut præter imperium plenum et absolutum detur aliud neque plenum, neque absolutum, vel plenum, non item absolutum, aut absolutum, non item plenum.

(d) Imperium *despoticum* est, quod in omnes actiones permissas, ac res subditorum competit; secus *temperatum*. Nihilominus etiam despoticum imperium, jus non præbet de vita et substantia subditorum pro arbitrio disponendi. Differt igitur a dominio. Jus illud, quod in temperato imperio superiori vel imperanti competit, cum detrimento sociorum particularium procurandi salutem publicam, vel bonum majoris partis, *imperium*, vel *dominium eminentis* vocari solet (2).

(e) Si qua societas nulli alteri ejusdem generis subordinatur, ac sibi sufficit consequendo fini, *perfecta* dicitur; secus imperfecta. Societas ejusmodi perfecta summo imperio prædita per excellentiam *status* nuncupatur.

(1) Fere fit, ut nimis generatim de fine imperii ejusque juribus, non considerato gradu, nec ordine finium, nec limitibus pactitiis, disseratur. Philibertus Obernetter in *Instit. P. I. C. II. §. 66.* ait: « Juribus imperii cujuscunque duo attributa conveniunt, quæ præcipuam considerationem merentur. Inprimis enim jura illa, cum notione ipsius imperii contineantur, nullo modo separari ab eo possunt... Deinde eadem jura ex fine societatis, utpote propter quam imperium est, mensuram capiunt, hoc est, tanta sunt, quanta exigit finis

societatis, cujus est imperium. » Cum generali hac thesi certe non cohærent, quæ deinceps §. 8. in hanc sententiam scribit: « imperium societatis dividitur in absolutum, quod a solo fine societatis: et limitatum, quod ab aliis præterea conditionibus jurium suorum mensuram capit: in plenum, quod omnia: et minus plenum, quod aliqua tantum imperii jura complectitur. »

(2) Cel. Riegger in *Systemate jurisprudentiæ natural. seu universalis C. III. §. 6.* dissensionem Auctorum de vocibus domini alti, et imperii eminentis commemorat, atque ita subdit: « Per me appellare licet hoc civitatum jus imperium vel dominium altum et eminentis. Verborum sonus me non terret, modo illi, qui vel imperio vel dominio eminenti uti volunt, sibi persuasum habeant, uti habere debent, nec uni nec alteri locum esse, nisi boni communis causa, id est, in usu necessitatis (non tamen extremæ tantum; quo casu respublica uteretur jure privatorum) vel evidentis utilitatis, et in hoc sensu verissimum est, quod apud Senecam *de Benef. l. VII. c. 4.* legitur: ad reges potestatem omnium pertinere, ad singulos proprietatem. Potestas autem illa eminentis porrigitur ad personas et bona subditorum; qua sublata civitatem salvam esse non posse, nemo est, qui non intelligat. »

CAPUT II.

Societas conjugalis.

ARGUMENTUM.

CLXXXII. Matrimonii notio.
CLXXXIII. Necessitas.
CLXXXIV. Indissolubilitas.
CLXXXV. Est societas suo modo inæqualis.
CLXXXVI. Unius cum una. De polygamia.
CLXXXVII. Societas pactitia.
CLXXXVIII. Substantialia contractus

matrimonialis. Quid natura dirimat matrimonium?
CLXXXIX. An consanguinis et affinitas.
CLXXX. Jura et obligationes conjugum.
CLXXXI. Luxuria repugnat juri naturæ.
CLXXXII. Via ad matrimonium sunt sponsalia.

§. CLXXXII.

MATRIMONIUM est conjunctio personarum habilium diversi sexus procreandæ et educandæ sobolis causa inita. Ea conjunctio tum pro *actu* sumi potest, quo sponsi sibi fidem dant mutuo, quam poscit hæc societas, et quo sibi mutuo tradunt jus in corpora ad actus ex se aptos ad generationem proles, vel pro vinculo, aut *statu* permanente (1). Quæ de natura et proprietatibus hujus conjunctionis, atque officiis conjugum tractantur, maxime ex fine ejusdem pendent:

(a) Finis quem natura per ipsam hominis essentiam, atque insitos stimulos declarat, est conservatio ac propagatio humani generis;

quod proxime obtinetur procreatione atque educatione prolis. Neque enim satis est, si humani foetus effundantur, nisi iidem et conserventur, alantur, informantur, ne misera et inutilia sint terræ pondera, aut humanæ societati plane noxia. Educationis necessitatem, ac laborem patefacit ipsa procreatio humani foetus et longa imbecillitas teneræ ætatis, atque indigentia alienæ opis, et tenerrimus parentum amor in liberos, et liberorum in parentes.

(b) Alter est finis communicatio mutui solatii, subsidiique; ex quo etiam concupiscentiæ remedium provenit; remedium, inquam, non incitamentum, quasi id spectasset natura, aut ratio permetteret, ut homines pecudum more prouant potius ad concubitum, quam connubium ineant; quod *honorabile in omnibus*, et in quo *thorus immaculatus* esse debet (2).

(1) §. CLXVI, nota 3.

(2) *Hebr. XIII, v. 4.* « Propter fornicationem, inquit Apostolus *I. Cor. VII, v. 2. seq.*, unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi; et iterum revertimini in id ipsum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Dico autem, non nuptis et viduis: bonum est illis, si sic permanent, sicut et ego. Quodsi non se continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri. » Hanc doctrinam præ oculis habuit S. Thomas in 4, dist. 26, q. 2, a. 2 et 3. Sic enim ait: « matrimonium institutum fuit in officium naturæ in statu innocentiae; deinde illi in statu naturæ corruptæ additum fuit, ut esse in remedium: et tandem in lege nova a Christo institutum fuit in sacramentum. » De pravo animo contrahentium matrimonium, memorabile extat exemplum *Tob. VI, a. v. 14*, ubi angelus ita inquit: « qui conjugium ita suscipiunt, ut Deum a se et a sua mente excludant, et suæ libidini ita vacent, sicut equus et mulus, quibus non est intellectus: » habet potestatem dæmonium super eos. » De mutuo conjugum solatio, subsidioque vid. *Gen. II, v. 7. Tob. VII, v. 8, 9. Prov. XVIII, v. 22 et XXXI, v. 11. seq. Eccli. VII, v. 21, XXVI, 1, 2, 3, 16, seq. XXXVI, v. 26, 27.*

§. CLXXIII. Necessitas matrimonii, pro conservando humano genere, universos afficit, non singulos; est enim id præceptum affirmativum, quod non corporis duntaxat, sed etiam animi vires perfectionesque, dein facultates pro educanda sobole poscit, itemque aliis finibus præstantioribus a natura propositis, et humano generi æque, imo magis utilibus suppleri potest a multis, quin in tanto libidinum æstu, quo uritur pars maxima, solitudinis periculum sit, aut timeri debeat, ne deficiat humanum genus.

(a) Objectant illud *Gen. I, v. 29, crescite et multiplicamini*; atque ita objectant, quasi nullum aliud nossent Dei mandatum;

certe quidem perinde, ac si penitus ignorarent divini magistri consilia de iis, qui castraverunt se ipsos propter regnum Dei (1), aut quæ in laudem virginitatis a Doctore gentium promulgata sunt (2). Verba quidem geneleos non mandatum, sed benedictionis donum exprimunt. Nam quinto creationis die etiam de piscibus et avibus *v. 22* prolata sunt; aut certe quidem, si illis tum temporibus vim præcepti habuere, id exspirasse censendum est, satis jam impleta conditione: *multiplicamini, et replete terram.*

(d) Addunt: neminem se debere communi oneri subtrahere, quod in eo est, ut deficiens identidem mortalium genus reparetur: quasi ab omnibus etiam agriculturæ et officii danda sit opera, nec diversi hominibus fines, diversaque media, queis alter alteri prodesset, a natura propositi sint; uti in exercitu contingit; non enim omnes gladiis decertant; alii certantibus imperant, alii signa deferunt, alii castra custodiunt. *Unusquisque*, inquit, Paulus, et experientia manifesta ostendit, *proprium donum habet ex Deo; alius quidem sic, alius vero sic* (3). Conservationi humani generis, uti per alternatam quodammodo masculi et foeminae procreationem, sic per diversitatem indolis, ingenii, facultatum, aliorumque adjunctorum consuluit providentia summi Dei.

(1) *Math. XIX, v. 12* — (2) *I. Cor. VII.* — (3) *Ibid. v. 7.*

§. CLXXIV. Matrimonium an natura sua *indissolubile* sit, non levis est disputatio; de qua sic videtur pronuntiandum:

(a) In statu adventitio religionis fit discrimen inter matrimonium *legitimum*, quod secundum leges naturales, ac forte civiles contrahitur ab iis, qui sacramento fidei seu baptismo carent: inter *ratum*, quod nuncupatur inter fideles, id est, baptizatos, antequam per actum ad generationem prolis habilem consummetur: denique inter hoc ipsum *consummatum*. Legitimum etiam consummatum casu quodam solvi posse, constat jure divino positivo (1); similiter et ratum (2). Consummatum inter fideles nulla humana potestate, nulla conjugum voluntate, derelictione, perfidia etc. solvi posse secundum jus divinum, pariter exploratum est (3).

(b) Jus istuc divinum, quo universum obstringitur hominum genus, etsi positivum dicatur, perquam conforme esse naturæ matrimonii, ejusque fini, itidem perspicuum est. Liqueat enim, id ordinatum esse non modo ad gignendam, sed etiam alendam atque educandam prolem; id obtineri non potest per temporariam corporum et animorum conjunctionem, sed poscit longiorem durationem societatis conjugalis ex obligatione naturali continuandæ, ne res tanti momenti arbitrio et mutabilitati voluntatis humanæ relinquatur.

Dein cum ista societas accedente præsertim educationis longo et ancipiti labore maximis molestiis ac tædiis subjecta sit; cito languesceret mutuus amor, pacis et concordie studium, atque educationis solertia, nisi eandem societatem fore perpetuam nosset conjuges. Etsi aliæ societales, quæ arbitrariæ atque ab hominibus adinventæ sunt, mutuo sociorum consensu dissolvi queant; at conjugii societas ab ipsa natura est instituta, quæ non hominum voluntate, sed naturali pariter causa ceu per mortem unius conjugis dissolvi debet; quemadmodum nec relatio ac nexus inter parentes ac liberos ullo istorum consensu dissolvi potest. Si vinculum matrimonii solvi hominum voluntate potest, nihil a vaga libidine differet matrimonium; quod enim semel licuit, iterum licebit, ac etiam lubebit; cum ipso tempore amor tepescat, novarumque nuptiarum cupiditas succedat. Si quo casu singulari ipsis conjugibus, aut etiam publicæ rei commoda accideret solutio, aut potius solubilitas vinculi conjugalis, id cogitari necesse est, non quid extra ordinem aut desperatis rebus prodesse potest, sed quod communi rerum hominumque conditioni ac statui consentaneum est, a natura præscribi, ordinarique. Hæ rationes quantæcumque sint, quæ certe leves minime sunt, pluribus verbis explicari ac defendi non debeat; cum in præsentis statu omnem dissolutionem matrimonii inter conjuges fideles consummati prohibeat divinum jus, cui subtrahere se nemo hominum potest.

(1) *C. quanto 7. de divortis. I. Cor. VII, v. 15.*

(2) Concil. Trid. Sess. 24. can. 6. de ejusdem matrimonii rati dissolutione per pontificiam dispensationem constans plurium sæculorum praxis abunde testatur; cum jus divinum prohibens dissolutionem aperte respiciat matrimonium consummatum: « jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. » *Matth. XIX, v. 6.*

(3) Conc. Trid. loc. cit. can. 5 et 7. vid. Tournely q. 5. de matrim. a. 2. contra Launoium, qui asserere ausus est, canonem 7. cit. non doctrinam spectare, sed disciplinam. Conferatur Pallavicin. *Hist. Conc. Trid. l. XXII, C. IV, n. 27. seq. adde I. Cor. VII, v. 10 et 27.*

§. CLXXV. Ad naturam societatis conjugalis pervestigandam atque explicandam pertinet quæstio, æqualis ea societas, an inæqualis sit? ita, ut spectato naturali jure marito imperium quoddam competat in uxorem: de qua re sic videtur statuendum:

(a) Pactum, quo conjugium initur, utrinque est onerosum, et translative juris in corpus ad actus generationi aptos. *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (1). *Uxori vir debitum reddat; similiter autem et uxor viro* (2). Hactenus igitur jura et obligationes utrinque æquales sunt.

(b) In societate inæquali dyarchia, sive imperium duorum repugnat, et in societate duorum æquali negotia per suffragia defini non possunt; quando igitur communia negotia dirigenda, gravissimaque officia, ceu in educatione liberorum explenda sunt, necessarium est, ut uni competat imperium, vel certe prærogativa determinandi media ac vias, ad regendam familiam necessarias.

(c) Inde facile patet, id imperium vel hanc prærogativam esse penes virum, utpote vi naturæ firmiorem, prudentiorem, et cui plus oneris in alenda familia ab ipsa natura censetur impositum. *Caput mulieris vir* (3); *non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum* (4). Quæ quidem ratio ex creatione hominis ejusque fine petita certe naturalis, non solius positivi juris propria est (5). Eadem doctrina pluribus locis sacri codicis extat (6); sed nihil memorabilius edicto Assueri, quod diversis linguis et literis in omne provinciarum imperium promulgatum, eumque in finem divulgatum est, ut cunctæ uxores tam majorum, quam minorum honorem deferre maritis suis discerent. Summa edicti hæc fuit: *esse viros principes ac majores in domibus suis* (7). Ex quo etiam sensus populorum palam fit. Sed ultra, quam oportet, progressi sunt mores, ac leges quarundam gentium, jus adeo vitæ ac necis in uxores concedentium maritis (8).

(d) Imperium istue mariti minime *despoticum* est, quo is suum præcise in commodum disponat: neque *servile*, quod herus in servum exerit: neque *politicum*, quale est principis in subditos, sed temperatius, ac familiæ proprium, fundatum in amore mutuo, mutuisque studiis rei communi domesticæ consulendi. Non enim servam seu ancillam, sed vitæ sociam, et *adjutorium* habet maritus, cui *quasi infirmiori vasculo impartiri honorem* debeat, quemadmodum princeps apostolorum docuit (9).

(1) *I. Cor. VII, v. 4. — (2) Ibid. v. 3.*

(3) *I. Cor. XI, v. 3.*

(4) *Ibid. v. 9, 10.*

(5) Quando *Gen. III, v. 16*, mulier in pœnam peccati sui subjicitur viro, inferri nequit, eam subjectionem solo jure positivo inductam fuisse. Nam eodem loco in numero pœnarum recensentur non nulla, quæ spectata solius naturæ conditione nulla præcedente culpa erant eventura. Enimvero serpens, cui Deus dixit: *super pectus tuum gradieris et terram comedes*, etsi illa tentatio abfuisset, pedibus ad incessum cariturus erat, et eodem, quo nunc, alimento victurus. Spinæ quoque ac tribuli non defuissent. Nempe fieri potest, ut quod naturale est, pœna et probrum fiat, quando sententia judicis et culpa peccantis præcessit. Camelus ferendo oneri, bos arationi natura sua idonei sunt: at si Conditor similem ob causam decrevisset: *camele, tu onerarius eris; bos, tu arabis; illi suum onus, huic aratrum probro foret. Ligna cædere, et aquam comportare ad usum domus Domini, opus est religiosum; idem tamen Gabao-nitis ob admissam fraudem a Josue injunctum est.*

(6) *Ephes. V, v. 22. seq. Col. III, v. 18. I. Timoth. II, v. 9. seq. I. Cor. XIV, v. 34, 35. III, Reg. I, v. 17. Gen. XVIII, v. 12. Eccli. XXV,*

- v. 30. ad quem locum maxime pertinet doctrina Apostoli I. Tim. II, v. 12.
 (7) Esth. I. a. v. 10. ad. fin. cap.
 (8) Julius Cæsar de bello Gall. l. VI. Gellius L. X. c. 23. Tacit. Annal. l. XIII, c. 32.
 (9) I. Petr. III, v. 7.

§. CLXXXVI. Societas conjugalis, si inter duas duntaxat personas diversi sexus initur, *monogamia* vocatur, si inter plures eodem tempore, *polygamia*: si progressu temporis vir aliam atque aliam uxorem priore extincta, vel uxor alium atque alium virum defuncto priore ducit, *bigamia* voce hybrida nuncupatur, quæ proin aliud non est, nisi successiva iteratio matrimonii. Polygamia, de qua in præsentia agitur, aut est *polygynia*, seu polygynœcia, si vir plures simul uxores habet: aut *polyandria* seu polyviria, si una mulier plures viros simul. De his, quid natura statuatur, his comprehendi capitibus potest:

(a) *Polyandria* indubitato repugnat naturali juri; nam et primario fini matrimonii obest, qui est procreatio atque educatio prolis. Mulier enim pluribus juncta rarius suscipit prolem, nec nisi ex uno suscipere potest; reliquæ igitur conjunctiones nullo fine honestæ fiunt: accedit, quod incertus reddatur pater, et naturalis ad prolem alendam atque educandam amor ac stimulus hebetetur, vel tollatur; prout in scortatione ac vaga libidine contingit. Secundarius matrimonii finis in mutuis solatiis ac subsidiis, rectaque familiæ gubernatione consistit; hæc vero plura capita in eadem societate non admittit, nec salvo ordine, amore, ac pace admittere potest.

(b) *Polygynia* primævæ institutioni matrimonii, et præsentia divini juri, per quod ea reducta est, pariter repugnat (1). Quid igitur in tanta rerum tractandarum mole ac varietate disputare attinet de eo, quid, si Conditor naturæ nihil præscripsisset, natura ipsa concederet; cum effici non possit, ut nihil statuerit, aut non ligetur quisquam hominum ea lege, quam statuit? Illud extra controversiam est, divinam legem, quæ polygyniam vetat, et rectæ rationi et finibus matrimonii perquam consentaneam esse; cujus thesicos deductionem paucis verbis indicabimus.

(c) Naturæ mentis humanæ repugnat, solius voluptatis carnalis causa vel inire matrimonium, vel inuito uti. Si spectata hominum conditione, uti ea communiter ac vulgo est, polygynia alium finem non habet, nisi sensuum ac carnis voluptatem, ea communiter ac generatim lege naturali prohibita censeri debet. At vero alium finem non habet; aut quem illum? dico: non *generationem prolis*; qui enim pluribus uxoribus se præbent viri, naturæ vires ac vigorem

ita fere atterunt, ut aut nullas suscipiant, aut debiles proles; ex quo generatim unam uni sufficere existimandum est; cum ex singularibus casibus universe decidi nihil queat, et aliquando unus nec uni satisfacere queat (2). *Non mutuam solatium* societatis conjugalis; id enim diminui, ac sæpe tolli ob invidiam et malitiam uxorum, et ratio palam facit, et experientia. Polygami singulari Dei concessu fuere Abrahamus, Jacobus, Elcana; at quis æmulationes, dissidia et rixas Saræ et Agaris, Liæ et Rachelis, Annæ et Phenennæ ignorat? nec ista fortuita sunt, sed spectata mulierum ac virorum conditione statuque vere propria et quasi intrinseca polygyniæ censeri debent (3). Denique nec *remedium concupiscentiæ*; cui blandimenta æmulantium mulierum non remedium, sed fomitem ministrant. Unde factum, ut Conditor rerum eo etiam tempore, quo propagatio humani generis maxime necessaria erat, tamen unam duntaxat conjugem primo parenti, eique *adjutorium*, non adjutoria se præbiturum dixerit; eoquod plures oneri potius, quam subsidio futuræ erant. Addit sacer codex utriusque testamenti singulari locutione: *adhærebit uxori suæ*, non uxoribus: *erunt duo* (non plures) *in carne una* (4). Auctores quidam polygyniam ex alio præterea capite impugnant, nempe ex inæqualitate contractus conjugalis, quam eadem induceret. Uxor enim se viro totam obstringeret, ut sui corporis potestatem non habeat, sed vir; contra vir aut nullo modo, aut tantum parte quadam; atqui natura contractus matrimonialis poscit, ut nec vir sui corporis potestatem habeat, sed uxor; quemadmodum Doctor gentium tradit (5). Nec vitium sanare videtur consensus mulierum, uti nec consensus mutuatarii iniquitatem usurarum purgat. Hæc quidem rationes ejusmodi sunt, ut absque singulari Conditoris concessu, in cujus dominio sunt jura omnia, nullo casu polygynia licita videatur (6). Quodsi res ipsa extra controversiam non videatur posita, id infirmitati mentis nostræ adscribendum puto. Sæpe enim contingit, ut si naturam rerum, rationisque dictata intueamur collecto animo, atque intenta mentis acie; quid iisdem conveniat, quid repugnet, non obscure, nec dubitanter cognoscamus; in explicandis tamen, apteque connectendis notionibus nostris magnopere laboremus, hæreamusque.

(1) Conc. Trid. Sess. XXIV. de matrim. can. 2.

(2) Exemplo est Salomon, qui cum septingentas uxores, et trecentas pellices aleret, unum ex illis filium, duasque filias suscepit. III. Reg. XI. v. 3.

(3) Divinus quidem Magister de statu conjugali ita disseruit, ut discipuli dicerent: « Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui dixit illis: » non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. » Math. XIX. v. 10, 11. Quodsi nec unam ducere expedit; quomodo plures? quataquæque non iracunda, non rixosa, et si pulchra, non item fatua? atque hæc sunt effata divini spiritus: » Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua. Prov. XI. v. 22. Tecta » jugitur perstillantia, litigiosa mulier *ibid* XIX. v. 13. Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa, et in domo communi. *ibid*. XXI. v. 9. *Idemque iisdem verbis repetitur, et inculcatur, Prov. XXV. v. 24.*

4 Melius est habitare in terra deserta, quam cum muliere rixosa et iracunda;
 5 *ibid.* v. 19. Non est caput nequius super caput colubri; et non est ira super
 6 iram mulieris. Commorari leoni et draconi placebit, quam habitare cum mu-
 7 liere nequam... Ingemuit vir ejus, et suspiravit modicum. Brevis omnis malitia
 8 super malitiam mulieris. » *Eccli. XXV. v. 22, 23, 25, 26.*

(4) *Gen. II. v. 24. Matth. XIX. v. 5.* — (5) *I. Cor. VII. v. 4.*

(6) « Nulli unquam licuit, (*inquit Innocentius III. c. gaudemus. 8. de divor-*
 7 *ius*) plures simul uxores habere, nisi cui fuit divina revelatione concessum.
 8 Unde sicut Jacob a mendacio, Israelitæ a furto; sic Patriarchæ, aliique viri
 9 justi, qui plures leguntur simul habuisse uxores, ab adulterio excusantur. »

§. CLXXVII. Etsi in officium naturæ sit institutum
 matrimonium; tamen proxime oritur a pacto, quod
 binæ personæ diversi sexus ineunt ad fines supra expo-
 sitos. Est igitur societas conjugalis *pactitia*, eaque
 omnia continet, quæ pactis generatim et communiter
 conveniunt. Si pactum quodvis, quod speciale nomen
 sortitur, *contractus* nomine veniat, sequitur, ut ma-
 trimonium contractibus annumerari debeat; quo modo
 nominatim denotatur in jure sacro (1). Cum alii quidam
 aliter sentiant, eorum rationes breviter indicandæ sunt:

(a) Contractus, inquiunt, circa ea duntaxat versantur, quæ in
 commercio hominum sunt, atque ad patrimonium spectant; idque
 ex legibus Romanis comprobant (2); atqui corpora et officia conju-
 gum in commercio hominum non sunt, nec pecuniis æstimantur;
 sed solas personas afficiunt. R. Duplici modo in commercio hominum
 esse quidpiam potest: *primo*, quando id æstimatur pecunia vel
 alia re generis diversi; *secundo*, quando facta comparatione unius
 juris vel officii cum alio generis ejusdem de mutua præstatione vel
 juris translatione convenitur; ac tum jura invicem translata sibi
 mutuo merces sunt; idque contingit in contractu matrimonii. Pro-
 vocant ad §. 19. I. de inut. stip. ubi negatur unum alteri stipulari
 posse, cum illius non intersit; at quid inde conficies? Imo vero
 nostra interesse potest iis etiam in rebus, quæ in patrimonio non
 sunt. Sic et jura sacra et spiritualia, quæ pecuniis æstimari nequa-
 quam possunt, multis casibus transferuntur mutuo, ac permutan-
 tur. Stipulationes non ea tantum attingunt, quæ locupletiores nos
 reddunt; nam a priscis etiam sponsalia per stipulationes fuere inita (3).

(b) Dicitur quidem vulgo matrimonium *contrahi*; sed ob id con-
 tractus vocari nequit; quia et delictum, morbus, macula, amicitia
 etc. contrahuntur, quin propterea in numero contractuum sint. R.
 Non ex verbo *contraho*, quod latius sumitur, sed ex notione con-
 tractus, quæ est conventio speciali nomine insignita, matrimonium
 esse verum contractum efficimus.

(c) Quam ergo, quærunt, actionem sui nominis producat matri-
 monium? vocetur per me de sponsalibus, actio ex sponso, de ma-
 trimonio, actio ex nuptiis. Causæ matrimoniales in foro sacro agitari
 solent, in quo subtilitates actionum parum attenduntur (4). Si in
 codice Romano non extat actionis nomen; ideone nulla erit? atqui
 communi doctorum consensu est quædam actio personalis emphy-
 teuticaria; quæ tamen in illo codice non extat.

(1) *C. tua nos. 26. de sponsal.* — (2) §. *alteri. 19. Inst. de inutil. stipulat.*
 (3) *Gellius l. IV. c. 4. l. 2. D. de sponsal.* — (4) *C. dilecti. 6. de judic.*

§. CLXXVIII. Cum matrimonium sit societas pacti-
 tia, eaque omnia contineat, quæ pactis generatim et
 communiter conveniunt, cumque etiam contractibus
 annumerari queat; facile intelligitur, in eodem quædam
 inesse substantialia, ad ejus vim ac valorem necessaria,
 tum spectata generica ratione pacti, tum specifica ejus
 natura (1). Igitur, ut validum contrahatur matrimo-
 nium, requiritur consensus, ac ne quid adsit, quod
 consensum tollit, qualis est error; dein jus contrahen-
 tium, apta materia. Ex his deducuntur ea, quæ vocan-
 tur impedimenta dirimentia juris naturæ; quæque spe-
 ciatim evolvenda sunt.

(a) Consensus personalis ad matrimonii valorem tam necessarius
 est, ut nullo dominio eminente hominum suppleri possit, quod
 circa alia contractuum genera aliquando contingit (2). Neque enim
 in inviti et reluctantis corpus jura matrimonialia cuiquam concedi
 possunt, neque corpora humana eodem, quo cetera civium bona,
 modo reipublicæ subjecta sunt. Unde illud etiam extra dubium est,
 consensum internum dato speciali mandato, nec revocato per pro-
 curatorem alteri contrahenti parti exhiberi, adeoque uti alia pacta,
 fœdera, contractus; sic et matrimonium per procuratorem iniri
 posse.

(b) Consensus locum non habet, quando *ratio deficit*, uti cum
 ea furore, ebrietate, somno sopita est, aut per ætatem non-
 dum illuxit. Igitur defectus rationis jure naturæ matrimonium
 dirimit.

(c) Error in contractu matrimonii contingit, quando contrahenti
 alia *numero*, vel quoad individuum persona obtruditur, ac is in
 animo vel intentione sua habet; aut si reipsa non subsistit *qualitas*
 personæ, cui contrahens intentionem et consensum suum expresse
 alligat, et a qua nec in ipso actuali contractu recedit.